

Kesneje se je včasih vrnil pred jutrom, zato sem puščal okno odprto in ga marsikdaj, ko sem se prebudil, zagledal spečega ob nogah.

Na dan Rešnjega telesa se ni vrnil. Ponoči sem pozabil odpreti okno. Mogočno so po cerkvah pozvanjali zvonovi k procesiji. Tedaj ga je Miklavž zagledal v pesku ob dvoriščnem hodniku. Ležal je steg-njen in se ni ganil. Dotaknil se ga je in občutil, da je že hladen. Nekaj krvavih madežev se je poznalo na pesku. Smrtni boj je bil najbrž krčevit, kajti pesek je bil videti ves premešan, kakor da se je pred kon-cem obupno v krogu vrtil. Za desnim ušesom se mu je strdila kapljica krvi.

Miklavž ga je prinesel na balkon in je dvignil glavo. Bila je čista, eno oko zaprto, drugo stekleno. Zadnje muke so otrpnile v potezih okoli ust, ki so ostala na pol odprta, da so se v bledih dlesnih videli beli zobje. Nosnice so se zamašile s strjeno krvjo.

Zavôdó so brzele deklice v svilenih oblekah in s cveticami v koša-rah, hiteli so mladi križarji z nabranimi stuartskimi ovratniki. Zvonovi so potrkvavali.

Z grenkimi občutki sem strmел v Muniјеvo zverženo lice, na kate-rem se je odražal smrtni boj. Maska ubitega z udarcem za uho.

V tem hipu sem zagledal vse, ki so in bodo obležali v dneh človeške stiske s prebito črepinjo. Tiho žalujejo za njimi.

TARAS ŠEVČENKO

OB 120. OBLETNICI PESNIKOVEGA ROJSTVA
N. PREOBRAŽENSKI J

Izredno tragična usoda je zastrla s črno senco vse življenjsko delo velikega ukrajinskega pesnika. Zrasel je na Kijevskem kot sirota brez staršev, z osmimi leti prišel „spartansko šolo“ pri kmečkih mazačih, kamor ga je vleklo hrepenenje po slikarstvu, in v stradanju in trpljenju preživel svojo mladost. Moral je kot tekač pri svojem graščaku „ves dan molčé stati v veži, da bi gospodu prinesel pipo ali nalil vodo, ki mu je stala pred nosom“. Medtem ko je spesnil njegov vrstnik Lermontov s sedemnajstimi leti „Angela“, ta višek ruske romantike, je dobil Ševčenko v isti starosti „izdatne šibe“, ker ga je gospod nekoč ponoči za-sačil pri slikanju in razsodil, da bi lahko upepelila njegova sveča „vso hišo ali vse mesto“. Prva Ševčenkova pesem je nastala šele leta 1838., ko je bil pesnik star štiri in dvajset let. To leto pomeni istočasno konec njegovega tlačanstva, ker so ga takrat odkupili graščaku pokrovitelji

njegove slikarske nadarjenosti. Šele zlata prostost je oživila pesnika. Leta 1840. je že natisnil prvo zbirko „Kobzar“ in prejel akademsko nagrado za prvo oljnato sliko „Deček berač, ki daje psu kos kruha“. Leta 1844. je Ševčenko natisnil zbirko bakrorezov „Slikovita Ukrajina“, leta 1845. pa je prejel akademsko diplomu, prevzel pouk risanja na kijevski univerzi, sanjal o potovanju v Italijo in o ustanovitvi ukrajinske akademije umetnosti. A usoda mu ni privoščila niti deset let plodnega delovanja. Leta 1847. je že bil obsojen kot član prepovedanega vseslovanskega „Obščestva sv. Cirila in Metoda“ na pregnanstvo in na takrat kruto vojaščino sredi gole, od neusmiljenega solnca ožgane azijske stepe ob Aralu. Prepovedali so mu pisati, ker so mu zaplenili „veleizdajniške pesmi z nevarnimi mislimi o možnosti obstoja neodvisne Ukrajine“. — „Toda zakaj so mi prepovedali še risati, tega najbrž ne ve niti najvišji sodnik sam“, je pisal Ševčenko v dnevniku 10. junija 1857. Ta prepoved mu je povzročila izredne muke. „Kirgizi so tako slikoviti, da bi znorel, ko jih gledam, a ne smem risati“, je pisal. Ponedelki „so vodili starega bedaka muštrat“, ponoči je bil zaklenjen v „peklenski kasarni“. Še v nedeljo se je „kakor tat“ skrival s svinčnikom v osatu iz strahu pred ovaduhi in kaznijo. To trpljenje je trajalo deset let in osem in trideset dni. Pregnanstvo je tako omajalo Ševčenkovo trdno zdravje in veder duh, da je umrl štiri leta po pomiloščenju, star komaj sedem in štirideset let. Posvetil se je zadnje dni svojega življenja bakrorezu, da bi v duhu svojega požrtvovalnega pokolenja „v ljubi Mali Rusiji s sliko širil luč in resnico med ljudstvom“. Petrograjska akademija umetnosti ga je leta 1860. imenovala za rednega člana, a to priznanje je bilo predvsem izraz osebne naklonjenosti Ševčenkovega pokrovitelja, rektorja akademije grofa Fed. Tolstega. Umetnik je razumel sam, da po prestani vojaščini „ne sme niti sanjati o slikarstvu, kakor ne more verjeti, da bi zrasle hruške na vrbi. Desetletno prekinjenje lahko izpremeni tudi največjega godbenika v navadnega gostilniškega godca.“ Odtod njegovo zanimanje za jedkarstvo kot zasilno umetnost, „ki jo bo lahko obvladal po dveletnem vztrajnem delu“. (Dnevnik, 20. junija 1857.) Najlepši del njegove slikarske zapuščine tvorijo nedvomno otožne romantične ženske glave. A brivec Jakovljevič je po poroki z ono hišno Glykero, ki jo je Ševčenko zaman snubil, raztrgal njen portret, menda najboljšo pesnikovo risbo... Ševčenko je morebiti edinstven primer velikega pesnika, ki bi bil rajši postal slikar. Ta nasilna izprememba je zapustila številne obupne tožbe v liriki in dnevniku. Pa tudi kot pisatelja ga ni razumela pretežna večina vodilnih sodobnikov.

Gogolj je odklanjal v imenu ruskega edinstva Ševčenkovo ukrajinščino kot „žaljivo žlobudro, izmišljotino naših pismarjev“, in menil, da „mora postati Puškinov jezik edina svetinja za Ruse, Čehe, Ukrajince in Srbe, kakor je evangelijski pri vseh kristjanih, katolikih in protestantih enak“. Izjavil je celo, da dišijo Ševčenkove pesmi „bolj po kolomazu kakor po poeziji“. Slovanofili so sploh imeli ukrajinsko in vsako „etnografsko“ gibanje za veleizdajo vseslovanskemu svetovnemu poslanstvu. Le pod vodstvom Rusije da bi lahko obvarovali slovanski narodi duševno samostojnost pred tujim nasiljem in tujo miselnostjo. Zato je ogorčeno pisal Ivan Aksakov, Gogoljev osebni prijatelj, po Gogoljevi smrti Kostomarovu, utemeljitelju „Obščestva sv. Cirila in Metoda“: „Seveda vam ne bo nihče od nas delal zapreke. Pišite kakor hočete, prevajajte v malorusščino, če hočete tudi Shakespearea in Schillerja. Ni potrebno omenjati, da sovražimo vsako zatiranje svobodne besede. A bodi Bog zahvaljen, da je umrl Gogolj, preden so nastale vaše zahteve. Saj bi mi sicer ne dobili ‚Mrtvih duš‘. Vi bi ga uklenili v okove plemenske sebičnosti, zožili njegov razgled z vašim peklenskim stališčem.“ Drugo slovanofilsko pokolenje je bilo še bolj državotvorno. Apolon Grigorjev je sicer pravilno ocenil Ševčenka kot „zadnjega kobzarja in prvo napoved nove velike slovanske književnosti“, toda izpovedal v znanem „Pismu na starejše slovanofile“ tole: „Kakor vi, globoko čutimo tudi mi z vsemi slovanskimi plemeni. A prepričani smo o posebni prirojeni prednosti velikoruskega naroda nad vsemi ostalimi in do skrajnosti ne zaupamo ljaškemu oziroma hohlaškemu značaju“ (zaničljivi označbi za Poljake in Ukrajince). Na isto odklonilno stališče naletimo tudi pri zapadnikih. V Evropi razočarani in o ruski veliki bodočnosti prepričani Belinskij ni razumel in celo jezno zasmehoval Ševčenka. („Pogled na rusko literaturo leta 1846.“) V dobi velikih reform pod Aleksandrom II. ni več tega načelnega zaničevanja ukrajinske besede, toda ukrajinske zahteve so se še vedno zdele malenkostne in sebične v primeri z „ruskimi“ (t. j. državnimi) dnevnimi problemi. Tudi Dobroljubov, vodja novega pokolenja, ni maral „slovanofilskih sladkih pesmi“ in „ozkosrčnega nacionalizma“:

„Nimamo nobenega vzroka za razdružitev z maloruskim ljudstvom. Če sem jaz doma na Nižgorodskem in kdo drugi na Harjkovskem, zakaj ne bi bilo med nama prav toliko skupnega kakor v tem, da je oni drugi doma na Pskovskem? Če nimajo do nas Malorusi posebnega zaupanja, so to zakrivile tiste zgodovinske okoliščine, pri katerih so sodelovale oblasti kot del ruske javnosti, a nikoli ljudstvo samo. Prebivalstvo Male Rusije razume to, ko imenuje vojake „moskale“ (iz Moskve), gosposko pa „pane“ (iz poljščine). Tudi

Vovčkove povesti so dokaz, da utegnejo razsodni Malorusi ceniti rusko (to je velikorusko) ljudstvo, ne da bi jim bilo treba rezko ločiti Malo in Veliko Rusijo.“

Naj zadostujejo ti kratki podatki za umevanje razmer, pod katerimi je pisal Ševčenko. Kot prvi ukrajinski narodni pesnik pomeni velik čudež. Prišel je skoraj brez predhodnikov in je bil navezan zgolj na zakladnico ljudske poezije. Že omenjeni Dobroljubov je poudaril v oceni „*Kobzarja*“, da „ne moremo s Ševčenko primerjati niti Koljцова, čigar miselnost in celó hrepenenje je ponekod zelo oddaljeno od ljudske duše. Nasprotno pa ni mogoče ločiti Ševčenkove miselnosti od ljudskega življenja in celó ljudskega svetovnega nazora.“ Ševčenko je nedosežno izrabil jezik, slike, ritem in zgodovinska izročila narodne poezije, da skoraj ni mogel iz njenega začaranega kroga. Zato so njegove pesmi oživljale lirično pokrajinske („step kakor morje“) ali romantično zgodovinske slike starinske idealizirane „slave, svobode, bratstva“. Saj si je predstavljal tudi Kostomarov, zgodovinar in Ševčenkova avtoriteta, nekdanje božanstvo kot „verski viteški red, demokratično bratstvo brez carjev in sužnjev, branitelja pravoslavja pred Turki in jezuiti“. Kot odmev slavne preteklosti je bila Ševčenkova pesem poročilo za bodoče vstajenje: „Naša дума, naša pisnja — ne vmre, ne zahyne. — Ot de, ljude, slava naša — slava Ukrainy.“

Med slovanskimi odmevi tega mogočnega navdušenja je tudi ona „kozaška Sič“ dr. Janeza Ev. Kreka, ki je obrodila nekoliko omiljen slovenski prevod „*Kobzarja*“ leta 1907. Če se spomnimo pošastnega Honte v „*Hajdamakih*“, ki pomori svoje male otroke, ker so postali katoliki v jezuitskem kolegiju („Syny moji, syny moji, — čom mater ne vbyly, — tu prokljatu katolyčku, ščo vas porodyla?“), moramo posebno občudovati ta Ševčenkov kult.¹

¹ J. Abram, prevajalec *Kobzarja* v slovenščino, ki pravoslavje dosledno imenuje le „razkol“, je pod Ševčerkovim vplivom vendar zavrnil protiukrajinsko tendenco Sienkiewiczjevih zgodovinskih romanov. — Zgodovinski uvod k slovenskemu prevodu „*Kobzarja*“ vsebuje več netočnosti. Naj omenimo, da ni sedanja označba „Ukrajina“ nikakor starejša od označbe „Mala Rusija“. Objektivna znanost nekdanjega edinstva vseh treh vej Vzhodnih Slovanov (Velike, Male in Bele Rusije) seveda ne tolmači s sedanjim političnim sovraštvom med Ukrajinci in Malorusi (oznanjevalci ruskega kulturnega edinstva). A izraz „Ukrajina“, kakor tudi „Kranjska“, je prvotno pomenil samo obmejno deželo. Srečamo „ukrajine“ tudi na ruskem severu in v Sibiriji. Književni izraz „Mala Rusija“ je grškega izvora in pomeni staro domovino v nasprotju z novo „Veliko Rusijo“, ki je nastala v XII. in XIII. stoletju po begu prebivalstva pred Tatari in Nomadi iz odprte južne stepe v varnejše severo-vzhodne gozdove ob Oki in Volgi. Prav tako imamo označbo „Magna Graecia“ za nekdanje grške kolonije v Južni Italiji. Prevajalec J. Abram je pomotoma trdil, da je dobila Ukrajina ime Male Rusije šele pod Petrom Velikim.

Ševčenkova strastni nacionalizem je redek pojav v mednarodni literarni zgodovini, ker tvori vso vsebino njegove pesmi. „Ja tak ii, ja tak ljublu — moju Ukrainu ubohu, — ščo prokljanu samoho Boha, — za nei dušu pohublju“, je klical iz pregnanstva. Osebna usoda je še poostрила sovraštvo do preganjalcev. Kdo na Ruskem ni poznal klasično strupene dobe nekdanje monarhije kot dežele, kjer „od Moldavana až do Finna — na vsih jazykach vse movčytj — bo blahodenstvuje“ („*Kavkaz*“). Toda sovraštvo samo še ni ustvarilo neminljive splošno-človeške pomembnosti Ševčenkovega dela. Genialna intuicija je nadomestila vse vrzeli v izobrazbi pesnika samouka. Prvotna nekritična romantika se je umaknila v zreli dobi trezni in občudovanja vredni zgodovinski razsodnosti. Ševčenko je zrasel v nacionalnega preroka in v svoji veroizpovedi („*Do živych i mertvych*“, 1845) je dokončno prelomil z nekdanjo vablljivo, a neresnično Ukrajino. Dočim je njegov veliki rojak Gogolj v „*Tarasu Buljbi*“ le občudoval minulo neugnano lepoto idealiziranega kozaštva, se je prepričal Ševčenko, da so bili marsikateri „jasnoveljmožni hetmani“, junaki ukrajinske pesmi, samo „raby, pidnižki, grjazj Moskvy, — varšavske smittja“, da samo nekdanji sebični politiki „nam, synam, peredaly — svoji kajdany (verige)“. Prebolel je tudi dedno mržnjo do Poljakov, v svesti si, da ne smejo ovirati slovanskega bratstva spominiti na nasilno katoliško in fevdalno pozno srednjeveško Poljsko.¹

Tako je ubral Ševčenko svoj svetovni nazor v novo idealnejšo skladnost s tem, da je označil socialno krivico za vzrok političnih nesreč Ukrajine. Začrtal je rojakom namesto brezizgledne srdite zatopljenosti v preteklost novo požrtvovalno delo za ljudstvo: „Objemite, bratje moji, — najmanjšega brata, — naj se mati še nasmehne, — zaplakana mati.“

Med Ševčenkoma, „popolnoma ljudskim pesnikom brez primere“, kakor ga je imenoval Dobroljubov, in njegovimi prosvetljenimi plemi-

¹ Primerjaj v pregnanstvu leta 1847. spisano poslanico „*Ljaham*“ (Bogdanu Zaleskemu): „Šče jak bulj my kozakamy, — a Uniji ne čutj bulo, — bratalysj z voljnymi ljachami... — až poky imenem Chrysta — pryšly ksjondzy, i zapalyly — naš tichyj raj... — Ottak to, Ljaše, družje, brate, — nesytiye ksjondzy, magnaty — nas poriznyly, rozvely, — a my b i dosi tak žyly! Podaj že ruku kozakovi!“ Primerjaj še „*Buvaje, v nevoli ynohdi zhadaju*“ iz leta 1850. z zanimivim dvojnim, (tako zvanim magičnim) prividom: Pesnik sanja, da pase kot deček jagnjeta ob stari gomili sredi stepe. Ta pastirček zopet sanja, da vstaja iz groba siv kozak, ki mu kaže pohabljenе žrtve krvavih uporov XVI. stoletja in pripoveduje, da so le prekleti katoliški apostoli Sigismunda III. skalili nekdanje poljsko-kozaško prijateljstvo.

škimi predhodniki je velika razlika. Ti so pomilovali domače ljudstvo kot opazovalci, dočim je trpel Ševčenko z ljudstvom vred. To je veljalo predvsem tlačanstvu, glavni ljudski nesreči. Vse življenje je mučila Ševčenka zavest, da niso postali obenem z njim svobodni tudi njegovi lastni bratje in sestra. Še na smrtni postelji je z drhtečo roko napadal pesnik „nikoli sito gospodo“ in branil „neme sužnje“. Dne 19. februarja leta 1861. je podpisal car Aleksander II. ukaz o kmečki prostosti, a politične okoliščine so zavlekle razglasenje tega ukaza. Ko je istega dne obiskal bolnega pesnika prijatelj Černenko, je Ševčenko namesto pozdrava razburjeno vprašal: „Ali že imamo svobodo?“ Pogled v Černenkove oči mu je zadostoval za odgovor. „Še vedno ne? Kdaj pa jo bomo dobili?“ je vzdihnil, krepko zaklel, si zastrl obraz, se zgrudil na divan in zaihtel. Usoda je zopet udarila Ševčenka, in moral je umreti dne 26. februarja, le nekoliko dni prej, preden je bila odpravljena tlaka. Viharen protest zoper sužnost je postal vsebina Ševčenkovega poslanstva. A čeprav je pesnik pretrpel na lastni koži izkoriščanje, zasmehovanje, telesno kazni, ne najdemo v njegovih pesmih odurnih vsakdanjih prizorov. Namesto tega slika vedno le osebno človeško dramo, razbito srečo. Saj tvori užaljena ljubezen že zasnovo „*Hajdamakov*“, prve historične drame Ševčenkovega romantičnega obdobja. Kozak Jarema, ki so mu ugrabili nevesto, obžaluje, da ni bil umrl, preden je prejel to vest in se koplje v poljski krvi s prisego: „A če zdaj umrem, še iz groba bom vstal, da bi se maščeval Ljahom!“ Tudi pesnitve zrele realistične dobe so osredotočene na ljubezenskih mukah nasilno ločenih zaročencev, na trpljenju matere, ki so ji nasilno vzeli sina k vojakom itd. „*Nezakonska mati*“ (Maty pokrytka) in brezimenska epska zgodba dekleta, ki jo zapelje graščak in mora podtakniti tujcem nesrečno dete. V „*Dekli*“ (Najmyčka) zopet srečamo isto mater, ki vse življenje služi v hiši, kamor je nekoč prinesla sina, in mu šele na smrtni postelji razodene svojo skrivnost. V pesnitvi „*Son*“ („Na panščyni pšenycju žala“) strne vso tragedijo tlačanske matere v epsko podobo izmučene žanjice, ki, namesto da bi počivala, odšepa podojit sinčka. Za trenotek zasanja o njegovi lepi bodočnosti, kako bi bil srečen, ko bi se bil rodil kot svoboden človek, a se zopet zave žalostne resničnosti in pohiti znova na polje na tlako.

Vse življenje sloni na ljubezni. Vse Ševčenkovo, ponekod mrko obupno, a po večini otožno zamišljeno domoljubje izzveni v vero, da bo nesrečna domovina naposled deležna novega, človeka dostojnega življenja. Na vprašanje „či bude pravda na zemli?“ prepričano odgo-

varja, da mora priti: „ker sicer bo solnce obstalo in upepelilo oskrunjeno zemljo“. Do konca življenja je prerokoval svetlo bodočnost, kadar „ne bo več na prerojeni zemlji nobenega sovraštva, ko bodo živeli na njej sami sinovi in matere, sami ljudje“. (*„I Arhimed i Galilej“*, 1860.) Pazno je zasledoval in pozdravljal vse uspehe novega ruskega realizma, ki so oznanjali novo dobo. „Obožujem Saltikova“, je zapisal v dnevniku, ko je po pregnanstvu čital prve njegove satire. „O, naš nesmrtni Gogolj! kako bi bil tvoj duh vesel takih genialnih učencev! Prijatelji, bližnji moji, pišite, nastopajte v obrambo nesrečnega ljudstva, ponižanega, nemega sužnja!“ Ševčenkova osebna tragedija, dolga leta prisilnega molka, ko je bil na višku ustvarjenja, so se mu zdela malenkostna spričo velikega dela za splošno srečo. Iz pregnanstva je pisal prijateljem, naj pozabijo in ne preklinjajo ovaduha Petrova, ki je zapečatil usodo Cirilometodarjev in samega Ševčenka: „Ukrainu ljubite — i za nei, beztalannu (nesrečno), Hospoda molite, — a joho zabudjte, druhy, — i ne proklynajte“. Liričnost je zmagala nad epsko neusmiljenostjo. Pesnikovo mehko srce je pozabilo na ogorčenje, ki je bilo odmev udarcev trde usode. V svoji veroizpovedi *„Mrtvim in živim rojakom“* je ožigosal Ševčenko tiste ukrajinske slovanofile, ki so čitali Kollára in govorili vse slovanske jezike razen ukrajinske materinščine. Toda istega leta spisana pesnitev *„Heretik“* nima nič značilnega za rusko mesijanstvo slovanofilov. Ševčenkova „verni Hus“ moli samo, „ščob vsi Slavjani staly dobrymy bratamy i synami soncja pravdy“. Vzporediti moramo to vzvišeno slovansko zavest samo z veličastno Prešernovo „Zdravico“.

Ševčenkova zunanje preprosta, a dragocena zapuščina ni posebno obsežna. To je zakrivila njegova obupna življenjska pot. Toda prva kitica njegove prve pesnitve *„Pričinja“*: „Reve ta stogne Dnibr širokyj“ (Rjove in stoka široki Dnjeper) je takoj postala priljubljena ljudska pesem. *„Kobzar“* je dvignil mlado ukrajinsko književnost do svetovne veljave. Zdaj, ko pomeni med Sovjeti, Poljsko, Čehoslovaško in Rumunsko razdeljena Ukrajina najbolj pereče slovansko vprašanje in v zvezi z nemškimi osvojevalnimi načrti morda celó perečo vojno nevarnost, nam zlasti veliko pove Ševčenkova vzvišena zapoved „ljubyty pravdu na zemlji“ („Molitev“).